

<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.02.30-41>

УДК 821.161.2/82-1 Т. Шевченко

Ірина ПРИЛІПКО, доктор філологічних наук, доцент
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
e-mail: iprylipko@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>

ОДНОЙМЕННІ ШЕВЧЕНКОВІ ВІРШІ «ДУМИ МОЇ, ДУМИ МОЇ...»: ІСТОРІЯ ТЕКСТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ

У статті висвітлено процес становлення основного тексту віршів Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...» 1840-го та 1848-го років написання. Розкрито художні особливості творів, з'ясовано їх ідейно-естетичну суголосність та значення в доробку поета. Простежені зміни на шляху до остаточного тексту обох віршів увиразнюють специфіку творчої лабораторії автора, засвідчують його прагнення вдосконалити граматику і стилістику тексту, виявляють ретельне ставлення поета до форми і змісту своїх творів, до належної їх підготовки до друку.

Ключові слова: чорновий автограф, основний текст, поезія, образ, мотив.

Перший вірш «Думи мої, думи мої...» Т. Шевченко написав 1840 р. в Петербурзі, другий однойменний — 1848-го на засланні. Ці два різні твори мають особливе значення в доробку митця: у них виражено авторське розуміння і сприйняття власної творчості, її сенсу та призначення. Тому не випадково поет розпочав цими віршами знакові етапи своєї діяльності, розмістивши один із них першим у виданні «Кобзаря» 1840 р., другий — першим у «Малій книжці» (згодом так само й у «Більшій книжці»), відкривши ним перший зшиток за 1846—1847 рр.

Цитування: Приліпко І. Одноійменні Шевченкові вірші «Думи мої, думи мої...»: історія тексту та особливості поетики // Слово і Час. 2022. № 2 (722). С. 30—41. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.02.30-41>

Об'єкт аналізу в пропонованій розвідці — тексти цих творів; предмет — процес формування їх основного тексту та особливості поетики. Шевченкознавці (Василь Бородін [1; 2], Юрій Івакін [3], Валерія Смілянська [7], Василь Шубравський [17] та ін.) аналізували згадані вірші в аспекті історії їх появи, художніх особливостей тощо. Окремі питання варіативності, формування текстів розкрили В. Бородін [1; 2], Євген Ненадкевич [5], В. Шубравський [17]. Однак поглибленого розгляду потребує саме становлення основного тексту, аналіз формальних і змістових змін у ньому (особливо коли йдеться про ліричний монолог 1848 р.), що дає змогу увиразнити специфіку Шевченкового творчого процесу, поглибити знання про контекст появи віршів та їхні художні особливості. Також доцільно уточнити окремі тези у працях попередників.

Чорновий автограф твору «Думи мої, думи мої...» 1840 р. не зберігся. Іван Дзюба припускає, що елегія, «можливо, написана вже тоді, коли питання про видання збірки [“Кобзаря” (1840). — *I. П.*] було вирішене позитивно, і Шевченко хотів дати, сказати б, загальну мотивацію цьому хвилюючому для нього акту — оприлюдненню своїх довго приховуваних віршів, першому виходові на поетичний кін» [4, 109]. Твір надруковано в «Кобзарі» 1840 р. [12, 5—11], рукопис якого подано до Петербурзького цензурного комітету 7 березня 1840-го. Вірш був розміщений на початку збірки і став своєрідним ідейним вступом до поетичної книжки митця. У тексті трапляються такі форми слів: *папири, сліози, сліозу, йому, його*; 95-й рядок мав вигляд: «Поки попи не засипляють» (у робочому примірнику «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків» 1844 р. він був змінений на «Поки, поки... не засипляють» і так увійшов до основного тексту).

За «Кобзарем» 1840 р. вірш подано в «Чигиринському Кобзарі і Гайдамаках» 1844-го [16, 5—10] (це видання — передрук творів із «Кобзаря» 1840 р., які були зброшуровані з нерозпроданими примірниками першого окремого видання «Гайдамаків» 1841-го). Тут зроблено декілька орфографічних змін: *сліози* замінено на *сльози, йому* — на *йому, його* — на *його*. У 27-му рядку додано підсилювальну частку *ж*: «Лихо ж мені з вами!». У 60-му рядку слово *орел* надруковано з великої літери. 72-й рядок набув такого вигляду: «А зато той, що дивиться», хоча в «Кобзарі» 1840 р. було: «А надто той, що дивиться» (згодом перший варіант (*надто*) автор відновив у правці в робочому примірнику «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків» наприкінці 1859 р. — на початку 1860-го; так залишено й в основному тексті).

Іван Лазаревський переписав твір у збірку «Поезія Т. Шевченка. Том первий» (виготовлена впродовж лютого — квітня 1859 р.). Нині відома лише прикінцева частина (рядки 93—116) цього списку [6, 4] (місце зберігання решти сторінок не встановлено). Тут є деякі розбіжності з друкованими текстами 1840-го та 1844-го років: у 99-му рядку немає частки *ж*; у рядку 113 замість *ненько* написано *nene*; 115-й рядок має такий вигляд: «Своїх діток нерозумних». У друкованих текстах 1840-го та 1844-го років було «Моїх діток нерозумних», але автор слово *своїх* закреслив олівцем і над ним написав: «Моїх».

Наприкінці 1859-го — на початку 1860-го року (до виходу у світ 23 січня 1860 р. «Кобзаря») поет зробив окремі зміни в тексті примірника «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків» (1844) [16, 5—10], що нині зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Саме за цим джерелом подається основний текст вірша, зокрема й в останньому на сьогодні Повному зібранні творів у 12 томах [15:1, 124—126]. Автор олівцем зробив такі орфографічні виправлення: у 41-му рядку додав м'який знак у слово *козацьку*; у 42-му рядку виправив *к* на *г* у слові *бунчугами* (було *бунчуками*). У 72-му рядку *зато* замінив на відповідне змісту слово *надто*, тобто повернув той варіант, що був у «Кобзарі» 1840 р.: «А надто той, що дивиться / На людей душою». У 95-му рядку після *Поки* поставив кому, а слово *попи* (таке написання було й у «Кобзарі» 1840 р. та в рукописній збірці «Поезія Т. Шевченка. Том первый» 1859 р.) виправив на *поки*: «Поки, поки... не засипають».

Намір автора включити вірш до нового видання своїх творів зупинили цензурні перешкоди. Член Головного управління цензури Олександр Тройницький у відгуку на «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» та «Гамалію» від 23 січня 1859 р. писав:

В первой из этих песен: «Думы мои, думы мои» — слишком горько высказывается скорбь автора об уничтожении казачьей вольности, над **могилою** которой, по словам его, **Орел черный сторожем литае**, и грусть его на чужбине, т. е. на севере России, по родине его Украине. Эту песню я полагал бы за лучшее исключить вовсе из второго издания поэм Шевченко: в ней нет почти особо предосудительных стихов, кроме разве вышеприведенных, но общая мысль ее враждебна слиянию Малороссии с Великороссиею [8, 308].

З висновком О. Тройницького погодився тодішній міністр народної освіти Євграф Ковалевський [див.: 8, 308—309]. Проте цензор Петербурзького цензурного комітету Спиридон Палаузов у відгуку на рукопис «Поезія Т. Шевченка. Том первый» від 28 квітня 1859 р. із приводу вірша «Думи мої, думи мої...» зазначав:

...так как это стихотворение есть не что иное, как поэтическое введение, в котором поэт посвящает свои песни Украине, способной лучше понимать его произведения, то не нахожу причины, почему бы следовало исключить вполне эту в высшей степени превосходную пьесу. Одно только место в этой песне могло бы быть подвергнуто цензурному контролю, это со стиха:

А над нею (над Украиной) орел черный
Сторожем литае...

и до стиха:

Тільки сльози за Україну,
А слова немає...

и то в таком случае, если в орле проявляется олицетворенная власть, стерегущая Украину; но подобное объяснение было бы неуместною натяжкой [8, 312].

Позицію С. Палаузова не було взято до уваги. Про виключення вірша «Думи мої, думи мої...» йдеться в записі від 30 квітня 1859 р. про

рукопис «Поезія Т. Шевченка. Том первий» у журналі Петербурзького цензурного комітету [8, 313] й у відгуку О. Тройницького на цей же рукопис від 25 липня того ж року, де він, зокрема, пише:

...я полагал бы за лучшее исключить вовсе первую вводную песнь: «Думы мои, думы мои», или, по крайней мере, всю часть ее от стиха: «За карии очинята» до стиха: «Карай того, боже!». Без всякой неуместной натяжки, предполагаемой рассматривавшим рукопись г. Шевченки г. цензором Палаузовым, нельзя не видеть в этой части упоминаемой песни выражения грусти автора о нынешней судьбе Малороссии, со времени подчинения ее под власть России, между тем как в начале и в конце песни высказывается только личная тоска поэта об удалении его из дорогой и милой родины, Украины, в край для него чужой. ...именно по поэтическому достоинству своему, эта песнь врежется в память всякого малороссиянина, восприимчивого к преданиям украинской старины, а этого едва ли следует желать для блага самой Украины [8, 329].

Під цією ж датою — 25 липня 1859 р. — у журналі засідання Головного управління цензури з рішенням дозволити нове видання книжки Т. Шевченка «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» записано: «...разрешить новое издание напечатанной уже книги г. Шевченко, ...содержащей в себе стихотворения “Чигиринский Кобзарь”, “Гайдамаки” и “Гамалия”, исключив из песни “Думы мои, думы мои” часть ее от стиха “За карии очинята” до стиха “Карай того, боже!”» [8, 331]. Така реакція цензури, зокрема «вимога Тройницького вилучити “Думи мої, думи мої” надовго визначила долю твору: понад половину його тексту було заборонено» [2, 58]. У листі до Олексія Хропаля від 26 листопада 1859 р. Т. Шевченко з гіркотою писав: «...сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталаннії думи та так, проклята, одчистила, що я ледве пізнав свої діточки...» [15:6, 190]. Отже, у «Кобзарі» 1860 р. вірш було надруковано у скороченому вигляді, без рядків 28—100 [13, 1—3], тобто вилучено рядки, про які йшлося в документах цензури (від «За карії оченята» й завершуючи «Карай того, Боже!»). У цьому виданні є й такі зміни: у рядку 3 надруковано: «на папері» (у попередніх виданнях було: «на папирі»); у рядку 17 додано частку ж («Нащо ж вас кохав я, нащо доглядав?»), якої не було в попередніх виданнях (нема її і в основному тексті).

Елегія «Думи мої, думи мої...» — «своєрідна увертюра» [4, 109] як до першої збірки, так і до всієї поезії Т. Шевченка: у ній виражено розуміння власної творчості, її джерел, сенсу та рецепції. У початковій (рядки 1—27) та прикінцевій (рядки 101—112) частинах (своєрідному обрамленні) автор звертається до своїх віршованих дум, замислюється про причини появи й долю своїх творів, визначає їх національний характер та спрямованість, висловлює сподівання на їх належне сприйняття («В Україну, ідіть, діти! / В нашу Україну... / Там найдете щире серце / І слово ласкаве, / Там найдете щирю правду, / А ще, може, й славу...» [15:1, 126]). Акцентуючи на тому, для кого написані його вірші, та виражаючи в чотирьох останніх рядках сподівання-прохання, що рідний народ сприйме і прийме його ліричні роздуми, Т. Шевченко визначає свого літературного адресата, а себе позиціонує як національного поета.

У ліричному монолозі (рядки 28—100) митець розкриває передумови, мотиви й ідейно-естетичну специфіку свого доробку. Сумний, журливий характер дум, реалізованих у творах, ліричний суб'єкт пояснює так: «Бо вас лихо на світ на сміх породило, / Поливали сльози...» [15:1, 124], указуючи цим, що джерелом натхнення, поштовхом до появи віршів стали сильні почуття й переживання.

У цій елегії Т. Шевченко накреслює основні мотиви своєї творчості: інтимні та історичні. Туга за Україною, сум за рідною землею спонукають до проєкцій у минуле, у степові простори, де «родилась, гарцювала / Козацькая воля» [15:1, 125]. У щоденнику від 1 липня 1857 р. поет згадував свій психологічний стан під час навчання в Академії мистецтв у Карла Брюллова:

В тени его изящно-роскошной мастерской, как в знойной дикой степи на[д]непровской, передо мною мелькали мученические тени наших бедных гетманов. Передо мной расстилалась степь, усеянная курганами. Передо мной красовалась моя прекрасная, моя бедная Украина во всей непорочной меланхолической красоте своей. И я задумывался, я не мог отвести своих духовных очей от этой родной чарующей прелести. Призвание, и ничего больше [15:5, 36].

Актуалізуючи мотив національної пам'яті, автор удається до контрасту, протиставляючи волю в минулому і неволю в сучасному: «А тим часом / виросла могила, / А над нею орел чорний / Сторожем літає» [15:1, 125]. В образі орла виразно проступає натяк на царське самодержавство (із цим, зокрема, були пов'язані й цензурні перешкоди в опублікуванні вірша). Мотив чужини, важливий у творчості Т. Шевченка, окреслюється в рядках: «Серце мліло, не хотіло / Співать на чужині... <...> / Не втирайте мої сльози, / Нехай собі ллються, / Чуже поле поливають / Щодня і щоночі, / Поки, поки... не засиплють / Чужим піском очі...» [15:1, 125—126]. Чи не найвиразніше тугу поета за рідною землею передають рядки, у яких він спрямовує свої думки — ліричні рефлексії — на батьківщину: «В Україну ідіть, діти! / В нашу Україну, / Попідтинню сиротами, / А я тут загину» [15:1, 126]. Мотив сирітства увиразнює потребу належного сприйняття творів, відгуку на них, зворотної реакції, адекватної рецепції («Чи заплаче серце одно на всім світі, / Як я з вами плакав?...» [15:1, 124]).

Окрім знакових для Т. Шевченка мотивів, у цьому вірші наявні й визначальні образи-концепти його доробку, що в подальшій ліриці автора знайшли мистецьке вираження й інтерпретацію: думи, кобзар, Україна, чужина, сирота, дитина, серце, сльози, вишневий сад, соловейко, степ, могили, Дніпро, доля, слово, воля, правда, слава.

Елегія розкриває пошуки потрібного, дієвого слова: «Ая / Тільки вмію плакати, / Тільки сльози за Україну... / А слова — немає...» [15:1, 125]. Автор осмислює світоглядно-естетичний характер своєї творчості, визнаючи її ірраціональну природу («А надто той, що дивиться / На людсьй душею» [15:1, 125]), що підкреслено через контраст: «Нехай думка, як той ворон, / Літає та кричє, / А серденько соловейком / Щебече та плаче» [15:1, 126]. На мотивному та образному рівні в цьому творі виразно опри-

явнюється романтична поетика, показові мотиви журби, туги, кохання, самотності, сирітства, славної минувшини й трагічної сучасності, образи кобзаря, серця, чужини, фольклорні за походженням зображально-виражальні засоби, а також пріоритетність ірраціонального начала у світоглядно-творчій картині світу митця.

На відміну від елегії 1840-го року, чорновий автограф вірша «Думи мої, думи мої...» 1848-го зберігся: він міститься в Шевченковому альбомі зарисовок, поезій і фольклорних записів 1846—1850 рр.¹ на 37-му та 47-му аркушах. За місцем розташування чорнових автографів в альбомі можна визначити й дату появи твору: орієнтовно кінець вересня — грудень 1848 р., під час зимівлі Аральської описової експедиції на Косаралі.

Перші вісім рядків записано чорнилом на 47-му аркуші (там-таки занотовано три фрагменти народних пісень: «Ой за пана Браницького орали волами...» — рукою невідомої особи, «Та спасибі батькові...», «Упилась я на меду...» — Шевченковою рукою). У тексті окремі слова написано неповністю, у деяких пропущені літери²:

Дум[и] [Думи — *закреслено*] мої, Дум[и] мо[ї],
Ви мої єдині,
Не кид[а]йте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітай[те], мої діти,
Мої голуб'ята,
Із[-]за Дніпр[а] широк[ого]
У степ погуляти [10, 47].

Чорновий автограф другої частини вірша міститься на 37-му аркуші (під завершальними рядками одного з варіантів народної пісні «О Боже наш, Боже, Боже наш єдиний...», яку зафіксувала невідома особа). Порівняно з текстом на аркуші 47, цей запис менш чіткий, із недописаними словами (перші два рядки занотовано чорнилом, інші — олівцем):

З к[иргизами] за Ур[алом] — і вони убогі, уже голі,
Та на волі ще моля[ться] богу.
Прилі[тайте], мої любі,
Тихими слова[ми]
Привітаю ва[с], як мат[и],
І заплачу з вами [10, 37].

Особливості почерку, недописані слова, а також те, що вірш записано фрагментами на двох різних аркушах то чорнилом, то олівцем, може свідчити про те, що поетичні рядки формувалися в різний час. Поява задуму та його реалізація пов'язані з імпульсивним характером творчого

¹ Цей альбом — один із п'яти відомих на сьогодні Шевченкових альбомів; поет вів його, працюючи у складі Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, зокрема в червні — липні 1846 р., перебуваючи на розкопках могили Переп'ят (Київщина), під час поїздки на Волинь і Поділля восени того ж року, а також на засланні, у період Аральської описової експедиції 1848—1849 рр.

² Недописані частини слова та пропущені літери відтворюю у квадратних дужках; авторську літеру *и* (аналог російської *и*) передаю як *і / ї, ъ* — як *и*; кінцеву *ь* не відтворюю.

процесу митця та умовами, в яких він перебував у той момент. Зокрема, неповні форми слів у цьому автографі, на думку В. Шубравського, зумовлені обережністю поета, адже «якби до рук наглядача потрапив тоді альбом, це було б підставою для серйозного покарання за порушення царської волі. Відзначимо, що побоювання були у Шевченка і щодо можливого виявлення поезії “Думи мої, думи мої” в альбомі і в Аральській експедиції. З обережності він не написав слово “киргизами”, а тільки помітив першою буквою і далі поставив крапки» [17, 80]. Стверджуючи, що «це слово так переписано і до “Малої книжки”» [17, 80], дослідник, однак, припускається неточності³, адже в «Малій книжці» всі слова у вірші написані повністю, без пропуску літер [див.: 14, 1].

Творчо-редакційна робота над ліричним монологом тривала й після повернення поета з Аральської описової експедиції. До «Малої книжки» Т. Шевченко переніс твір в Оренбурзі наприкінці 1849 р. (не раніше 31 жовтня) або на початку 1850-го (не пізніше 23 квітня), відкривши ним перший зшиток за 1846—1847 рр. і розмістивши на першій сторінці без номера. У цьому записі є суттєві зміни: рядок «Прилітай[те], мої діти» в «Малій книжці» набув вигляду «Прилітайте, сизокрилі». Поет добирав найбільш вдалий варіант на означення своїх дум; перед тим як зупинитися на слові *сизокрилі*, розглядав і варіант «мої пташки» (він у «Малій книжці» закреслений, а над ним записано: «сизокрилі»). Замінивши «мої діти», «мої пташки» на «сизокрилі», Т. Шевченко мистецьки увиразнив образ своїх дум, а також уникнув повторення присвійного займенника *мої*, адже наступний рядок починається саме з нього.

Під час переписування вірша до «Малої книжки» перший рядок, яким починається запис на альбомному аркуші 37, був поділений, слово *киргизами* подано повністю, «за Ур[алом]» замінено на «убогими»: «З киргизами убогими. / І вони убогі / Уже голі, та на волі / Ще моляться богу». У «Більшій книжці» [11, 1], яка слугує нині джерелом основного тексту твору, зроблені такі зміни: «З киргизами убогими. / Вони вже убогі, / Уже голі... Та на волі / Ще моляться Богу». Тобто поет написав слово *Богу* з великої літери, а також замінив «І вони убогі» на «Вони вже убогі», очевидно, щоб увиразнити тогочасне (на момент написання ліричного вірша) становище народу, натякнути на іншу ситуацію в минулому. Образ киргизів (так Т. Шевченко називав казахів та інші народи, які жили на Приараллі) важливий в ідейному аспекті, адже уособлює хоч і вбогий, але вільний народ.

Рядок «Прилі[тайте], мої любі» в «Малій книжці» набув такого вигляду: «Прилітайте ж мої [квіти — *закреслено*] сизи». У «Більшій книжці» відновлено альбомний варіант «любі» («Прилітайте ж, мої любі»), що розкриває глибину й щирість почуттів поета до своїх дум, яких він чекає «Із-за Дніпра», тобто з рідної землі. Рядок «Тихими слова[ми]» в «Малій книжці» та «Більшій книжці» зазнав змін і став таким: «Тихими речами». Рядок «Привітаю ва[с], як мат[и]» був без змін перенесений до «Малої книжки», слова подані повністю. Переписуючи вірш

³ Аналогічна неточність є і в праці Є. Ненадкевича [5, 183].

до «Більшої книжки», поет знайшов краще порівняння: «Привітаю вас, як діток». Змінено й останній рядок: «І заплачу з вами». У «Малій книжці» записано: «І поплачу з вами»; натомість у «Більшій книжці» відновлено форму слова *заплачу* (як це було в чорновому варіанті).

Виправлення в тексті Т. Шевченко робив і пізніше, імовірно 1857 р., іще перебуваючи в Новопетровському укріпленні. До «Більшої книжки» твір було перенесено з «Малої книжки» 21 лютого 1858 р. в Нижньому Новгороді. Дату визначено на підставі нотатки в щоденнику від 21 лютого 1858-го: «Начал переписывать свою поэзию для печати, писанную с 1847 года по 1858 год. Не знаю, много ли выберется из этой половины доброго зерна» [15:5, 156]. Уперше вірш опубліковано за «Більшою книжкою» у виданнях «Кобзарь Тараса Шевченка» (Санкт-Петербург, 1867, с. 323) та «Поезії Тараса Шевченка» (Львів, 1867, т. 2, с. 218). За «Більшою книжкою» основний текст друкувався й надалі, зокрема й в останньому на сьогодні Повному зібранні творів у 12 томах [15:2, 118].

Поет не випадково розмістив цей вірш на першій сторінці в першому зшитку за 1846—1847 рр., адже він своєрідно підсумовує в ідейно-естетичному «згустку» передумане та пережите на засланні, яскраво репрезентує творчу й життєву позицію митця і сприймається як «заспів до усієї невольничої музи» [7, 253]. У цій ліричній мініатюрі Т. Шевченко виразив сум за рідною землею. «Із-за Дніпра широкого» він очікує свої думи — творче натхнення, водночас переймаючись не лише особистим, а й загальнолюдським, акцентуючи на пріоритеті цінності свободи: «З киргизами убогими. Вони вже убогі, / Уже голі. Та на волі / Ще моляться Богу» [15:2, 118].

Першим рядком рефлексія «Думи мої, думи мої...» 1848 р. перегукується з однoймeнним віршем 1840 р. Саме образом дум пов'язані ці дві ліричні медитації. Під думами автор мав на увазі свою творчість загалом, вужче — уже написані на той час поезії або ті письменницькі замисли, які ще мали бути втілені на папері. Вірші — вираження думок, почуттів, переживань митця, тому вони названі дїтьми, квітами [15:1, 124, 126], сизокрилами, голуб'ятами, любими [15:2, 118]. Витоки образу дум можна вбачати у фольклорі. Зокрема, у збірнику народних пісень Павла Чубинського є пісенний текст «Ви лужечки, круті бережечки...», у якому йдеться про прагнення ліричного героя записати свою журбу, сумні думки й пустити їх за водою: «...мою бідну головочку / Печаль, журба обняла. / Ой я тую превелику журбу / На кленовий листок напишу, / Написавши, прочитавши, / На тихий Дунай спущу. / Пливи, пливи, превелика журба, / Ік крутому бережку, / Згадай, згадай превелику журбу / Мойому милому дружку» [9, 1025].

Мотив туги, журби, тісно переплетений з образом дум, звучить в обох поезіях і зумовлений як особистими, так і національними чинниками. Максимальному вираженню внутрішнього стану митця сприяє спільна для обох віршів форма внутрішнього монологу. У тексті 1848 р. цей монолог позбавлений запитань до своїх дум, немає в цій пізнішій рефлексії і нарікань на них та свою долю, роздумів про сприйняття дум-творів,

екскурсу в минуле (водночас національний контекст тут розширюється завдяки проєкціям на долю киргизів). Натомість він сконденсований, ліричний суб'єкт усвідомлює вагу дум, своєї поезії та сенсу творчості загалом, осягає творче натхнення насамперед як особистісний, екзистенційний чинник. Тому якщо в медитації 1840 р. Т. Шевченко спрямовує свої думи на далеку батьківщину («В Україну ідіть, діти! / В нашу Україну, / <...> Привітай же, моя ненько! / Моя Україно! / Моїх діток нерозумних, / Як свою дитину» [15:1, 126]), то в пізнішому вірші вже кличе їх до себе, просить не кидати, обіцяє привітати (у попередньому однойменному роздумі просив про це Україну): «Прилітайте ж, мої любі, / Тихими речами / Привітаю вас, як діток, / І заплачу з вами» [15:2, 118]. Отже, думи митця на засланні — чи не єдиний порятунком у тодішніх умовах, адже, як зазначає Ю. Івакін, творчість для Т. Шевченка була

не тільки засобом громадянського самовираження, не тільки духовним опором царизмові, а й втіхою, розрадою, тим чи не єдиним співбесідником, якому поет сповідався в найпотаємнішому в своїй душі, навіть у тимчасових слабкостях, перемагаючи віршем нудьгу і відчай. А ще поезія була для нього тими «ліками», якими він намагався хоч як угамувати тугу за рідним краєм, творячи в своїй поетичній уяві дорогий йому образ України... [3, 63].

Поглиблюючи актуалізований у вірші 1840 р. мотив творчості, Т. Шевченко усвідомлює натхнення, мистецький чин як єдиний сенс життя в тих скрутних обставинах («Ви мої єдині» — саме так означає він свої засланські думи — і ті, що вже втілені в художніх творах, і ті, які ще не реалізовані в літературних формах). За словами В. Смілянської, «твір виражає переконаність поета в тому, що й у неволі поезія, творчість залишаються змістом і метою його екзистенції. <...> У підтексті монологу — страх перед реальною небезпекою втрати натхнення, перед духовним і творчим змертвінням як наслідком постійного приниження й офіційної заборони творити — писати й малювати» [7, 254].

Отже, різні за обсягом, часом і місцем появи (але написані за схожих умов — на чужині) вірші «Думи мої, думи мої...» 1840-го та 1848-го років суголосні не лише за назвою, а й за магістральними в Т. Шевченка мотивами, образами, за вагомістю у світоглядно-естетичному контексті всього його доробку. Ці медитації стали знаковими й етапними для автора. Обидва поетичні роздуми сприймаються як ідейно-художні вступи: елегія 1840 р. — до першої збірки, а рефлексія 1848 р. — до невольничої лірики. Історія тексту кожного з віршів розкриває особливості й закономірності творчої лабораторії Т. Шевченка, поглиблює уявлення про ідейні та естетичні орієнтири поета, репрезентує його прагнення до мистецької досконалості свого набутку. Зміни на шляху від першодруку до основного тексту поезії 1840 р. хоч і незначні, але виявляють бажання автора вдосконалити текст на граматичному та змістовому рівнях. Історія тексту вірша 1848 р. виразніше унаочнює особливості творчого процесу митця, бо на шляху від чорнового автографа до остаточного варіанта простежуються суттєві змістові зміни, що розкривають нюанси пошукової думки поета,

його уважне ставлення до форми й змісту своїх творів, ретельну підготовку їх до друку. Обидва вірші засвідчують незмінність концептуальних світоглядних орієнтирів митця й водночас базовану на досвіді, зумовлену умовами життя ідейну і творчу еволюцію. Якщо важливість елегії 1840 р. полягає насамперед у її програмному характері, адже тут акумульовано визначальні мотиви та образи Шевченкової поезії, розкрито специфіку світоглядно-естетичної індивідуальності митця, то ліричний вірш 1848 р. сприймається як підсумок передуманого й осмисленого, у контексті чого творчість і свобода набули значення аксіологічних домінант життя поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бородін В.* Над текстами Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1971. 222 с.
2. *Бородін В.* Т. Г. Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи. 1840—1862 роки. Київ: Наукова думка, 1969. 161 с.
3. *Івакін Ю.* Поезія Шевченка періоду заслання / упоряд. Є. Лебідь-Гребенюк. 2-ге вид. Київ: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2020. 224 с.
4. Історія української літератури: У 12 т. Т. 4: Тарас Шевченко / автор Іван Дзюба, наук. ред. М. Жулинський. Київ: Наукова думка, 2014. 784 с.
5. *Ненадкевич Є.* З творчої лабораторії Т. Г. Шевченка. Редакційна робота над творами 1847—1858 рр. Київ: Видавництво АН УРСР, 1959. 224 с.
6. Поезія Т. Шевченка. Том перший (Уривок збірки 1859 р.) // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 18. 48 арк.
7. *Смілянська В.* З поля шевченкознавства: Збірник наукових праць. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 400 с.
8. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії 1814—1861. Видання друге, перероблене та доповнене. За редакцією Є. Кирилюка. Київ: Вища школа, 1982. 432 с.
9. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования: [в 7 т.] Т. 5: Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные / Собранные П. П. Чубинским. СПб.: Тип. Майкова, 1874. XXV, 1209 с.
10. [Шевченко Т. Альбом зарисовок, поезій і фольклорних записів 1846—1850 років] // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 108. 56 арк.
11. [Шевченко Т. Більша книжка] // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 67. 329 с.
12. *Шевченко Т.* Кобзарь. Санкт-Петербург: В типографии Е. Фишера, 1840. 114 с.
13. *Шевченко Т.* Кобзарь / Коштом Платона Семеренка. Санкт-Петербург: В друкарні П. А. Куліша, 1860. 245 с.
14. [Шевченко Т. Мала книжка] // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 71. 432 с.
15. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001—2014.
16. *Шевченко Т.* Чигиринский Кобзарь и Гайдамаки. Две поэмы на малороссийском языке. Новое издание. С картинкою. Санкт-Петербург: В типографии Х. Гинце, 1844. 131 с. // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 76.
17. *Шубравський В.* Текстологія поетичних творів Шевченка періоду заслання (проблеми тексту і датування) // Питання текстології. Т. Г. Шевченко. Збірник наукових праць. Київ: Наукова думка, 1990. С. 77—96.

Отримано 18 жовтня 2021 р.

REFERENCES

1. Borodin, V. (1971). *Nad tekstamy T. H. Shevchenka*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
2. Borodin, V. (1969). *T. H. Shevchenko i tsarska tsenzura. Doslidzhennia ta dokumenty. 1840—1862 roky*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
3. Ivakin, Yu. (2020). *Poeziia Shevchenka periodu zaslannia* (Ye. Lebid-Hrebeniuk, Ed.; 2nd ed.). Kyiv: Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
4. [Dziuba, I.]. (2014). *Istoriia ukrainskoi literatury* (Vols. 1—12, Vol. 4; M. Zhulynskiy, Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
5. Nenadkevych, Ye. (1959). *Z tvorchoi laboratorii T. H. Shevchenka. Redaktsiina robota nad tvoramy 1847—1858 rr.* Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. [in Ukrainian]
6. *Poeziia T. Shevchenka. Tom pervyi (Uryvok zbirky 1859 r.)*. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1, Folder 18). [in Ukrainian]
7. Smilianska, V. (2019). *Z polia shevchenkoznavstva: Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: FOP Maslakov. [in Ukrainian]
8. Kyryliuk, Ye. (Ed.). (1982). *Taras Shevchenko: Dokumenty ta materialy do biografii 1814—1861* (2nd ed.). Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
9. Chubinskii, P. (Ed.). (1874). *Trudy etnograficheskoi-statisticheskoi ekspeditsii v Zapadnorusskii kraii, snariazhennoi Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Yugo-Zapadniy otdel. Materialy i issledovaniia* (Vols. 1—7, Vol. 5). Saint Petersburg: Tipografia Maikova. [in Russian and Ukrainian]
10. [Shevchenko, T. *Albom zarysovok, poezii i folklornykh zapysiv 1846—1850 rokiv*]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1, Folder 108). [in Ukrainian]
11. [Shevchenko, T. *Bilsha knyzhka*]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1, Folder 67). [in Ukrainian]
12. Shevchenko, T. (1840). *Kobzar*. Saint Petersburg: V tipografii E. Fishera. [in Ukrainian]
13. Shevchenko, T. (1860). *Kobzar*. Saint Petersburg: V drukarni P. A. Kulisha. [in Ukrainian]
14. [Shevchenko, T. *Mala knyzhka*]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1, Folder 71). [in Ukrainian]
15. Shevchenko, T. (2001—2014). *Povne zibrannia tvoriv* (Vols. 1—12). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian and Russian]
16. Shevchenko, T. (1844). *Chigirinskii Kobzar i Gaidamaki. Dve poemy na malorossiiskom yazyke. Novoe izdanie. S kartinkoiu*. Saint Petersburg: V tipografii Kh. Gintse. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1, Folder 76). [in Ukrainian]
17. Shubravskiy, V. (1990). Tekstolohiia poetychnykh tvoriv Shevchenka periodu zaslannia (problemy tekstu i datuvannia). In *Pytannia tekstolohii. T. H. Shevchenko. Zbirnyk naukovykh prats* (pp. 77—96). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Received 18 October 2021

Iryna Prylipko, doctor of philology, docent
Shevchenko Institute of Literature
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: iprylipko@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>

SHEVCHENKO'S POEMS NAMED "MY THOUGHTS, MY THOUGHTS...": HISTORY OF THE TEXT AND FEATURES OF POETICS

The paper highlights the formation of the main text of T. Shevchenko's poems "My Thoughts, My Thoughts..." from 1840 and 1848. The research focuses on the literary features of the poems, clarifies the coherence of their ideas and design, emphasizes the significance of these pieces within the poet's works.

Both poems, differing in volume, time, and place of writing, are related not only in title but also in the key motives, images, and their weight in the ideological and aesthetic context of all Shevchenko's writings. The changes made on the way from the first edition to the main text of the poem from 1840, although insignificant, testify to the author's desire to improve his text both on the grammatical and semantic levels. The textual history of the poem from 1848 more clearly represents the peculiarities of the creative process, since on the way from the draft autograph to the main text one can trace not cardinal but significant semantic changes that reveal the specifics of the poet's creative pursuits, his careful treatment for the form and content of the works, and their proper preparation for print.

Both poems testify to the invariability of the artist's ideas and aesthetic guidelines and, at the same time, the creative evolution of his worldview, based on life experience and living conditions. If the importance of the poem from 1840 lies primarily in shaping the author's literary strategy, as it accumulates key motives and images of Shevchenko's work, reveals the specifics of the artist's worldview and creative personality, the poem from 1848 is a result of the experience that made creativity and freedom axiological dominants of the artist's life.

Keywords: draft autograph, main text, poetry, image, motif.